

DN Debatt. "En riksbank som inget vet förtjänar inte självständighet"

Uppdaterad 2023-09-04 Publicerad 2023-09-03

Vad en riksbank gör har stora fördelningspolitiska effekter. Räntehöjningar skapar väldiga bankvinster medan hushållens kostnader stiger kraftigt, skriver artikelförfattaren. Foto: Alexander Mahmoud

DN DEBATT 4/9.

Riksdag och regering sköter riket, men åtskilliga beslut fattas också av myndigheter och institutioner på grundval av erkänd kompetens. Fast hur är det med Riksbanken? Den har misslyckats med sina huvuduppgifter att hålla inflationen nere och kronans värde uppe, och saknar uppenbarligen kunskap om varför, skriver seniorprofessor Bo Rothstein.

Den liberala demokratin av svensk modell innehåller en central paradox. Grundlagens portalparagraf stadgar att "all offentlig makt utgår från folket". Detta lägger makten över de offentliga uppgifterna i den folkvalda riksdagen och hos den regering

som denna riksdag stöder. Samtidigt har vi etablerat en princip om självständighet hos många offentliga organ.

Vi har självständiga domstolar, självständiga forskningsråd, självständiga kulturinstitutioner, självständiga universitet och vi anförtror stora delar av vården till självständiga professioner. Riksdagsmajoriteten beslutar om de generella lagarna och de ekonomiska ramarna. Men enskilda domslut, vilka forskningsprojekt som ska erhålla anslag, vilka föreställningar som ska spelas på de offentliga teatrarna, vilken vård en patient ska få och vilka böcker som ska köpas in till de offentliga biblioteken beslutas av de som arbetar i dessa med självständighet anförtrorda offentliga institutioner.

Här finns således en klar anomali, eftersom det därmed utövas betydande offentlig makt av personer som inte är demokratiskt valda.

Grunden för denna ordning är att de som arbetar i dessa självständiga institutioner besitter någon form av säkerställd kunskap som gör att de kan anförtrors denna beslutsmakt. Inom områden som juridik, forskning och sjukvård handlar detta som regel om mycket långa utbildningar, och därefter år av tjänstgöring där vederbörande visat prov på både goda kunskaper och gott omdöme. Inom det konstnärliga området gäller som regel visad god professionell förmåga.

Denna kunskapsdimension i den politiska processen har i den internationella demokratiforskningen [kommit att få epitetet epistemisk demokrati](#) (från epistemologi, alltså läran om kunskap).

Principen om sannfärdighet handlar om att demokratiskt fattade beslut för att anses legitima inte kan bygga på uppfattningar om sakförhållanden som står i konflikt med vad som är etablerad kunskap

Grunden för denna demokratiteori är att vi inte har anledning att acceptera beslut som legitima enbart därför att de har fattats i "god demokratisk ordning". Till detta kommer enligt den epistemiska demokratiteorin ytterligare två krav. Besluten bör också vara "sann- och rättfärdiga".

Principen om rättfärdighet hanteras av den numera mycket omfattande diskussionen om mänskliga rättigheter, som sätter bestämda gränser för vad den politiska majoriteten får besluta. Principen om sannfärdighet handlar om att demokratiskt fattade beslut för att anses legitima inte kan bygga på uppfattningar om sakförhållanden som står i konflikt med vad som är etablerad kunskap.

Ett dystert exempel är den policy som den tidigare presidenten i Sydafrika, Thabo Mbeki, [lanserade vad gäller hiv/aids](#) och som

gick på tvärs mot vad en så gott som enig forskarkår hävdade. Han förnekade att hiv orsakade aids och begränsade användandet av verkningsfulla mediciner, även sådana som förhindrade att mödrar överförde sjukdomen till sina foster. Vidare tillsatte han en hälsominister som rekommenderade oprövade naturläkemedel som vitlök, rödbetor och citronjuice.

Enligt en försiktig bedömning lär Mbekis politik i denna fråga ha kostat omkring 340 000 sydafrikaner en för tidig död. Exemplet på katastrofala följder av när demokratiskt valda makthavare ignorerat etablerad kunskap är mycket lång.

Att vi överlåter makt till självständiga offentliga institutioner bygger på att vi anser att där finns rimligt säkerställd kunskap om vad som är rätt och fel, bra eller dåligt. Denna kunskap kan som nämnts vara vetenskaplig eller konstnärlig. Men hur ska man se på denna delegering av offentlig makt om sådan kunskap inte finns? Detta förefaller nu vara fallet med en av de centrala institutionerna i svensk politik, nämligen Sveriges riksbank. Banken har i uppgift att säkra värdet av den svenska valutan. När det gäller den inflation som nu drabbat stora delar av världen är resultatet föga imponerande.

Visserligen ligger den svenska inflationen om 6,3 procent på genomsnittet för EU:s länder, men sju av dem har [mindre än hälften så hög inflation som Sverige](#) – däribland Spanien, Danmark, Belgien och Grekland.

Problemet är att Riksbanken inte kan ge någon förklaring till detta dramatiska fall för den svenska kronan eller hur det skulle kunna motverkas.

Det mest iögonfallande misslyckandet gäller emellertid kronans värde i förhållande till andra valutor. När Riksbanken fick sin självständighet 1999 kostade en euro omkring 8,90 kronor. När detta skrivs kostar samma euro cirka 11,90, en försvagning av kronan med drygt 33 procent. Eftersom Sverige är ett land som importerar mycket från euroländerna innebär detta ett starkt bidrag till den höga inflationen.

Problemet är att Riksbanken inte kan ge någon förklaring till detta dramatiska fall för den svenska kronan eller hur det skulle kunna motverkas. Till detta kommer att Riksbanken har anlitat Europas ledande nationalekonomiska expert på området, och det visar sig att [inte heller denne kunnat ge någon förklaring](#) till varför kronan sjunkit så dramatiskt. En av Sveriges mest respekterade ekonomer, [Lars Calmfors, kommer till samma slutsats](#): att den nationalekonomiska forskningen inte kan ge något svar.

Ingen av de faktorer man i denna disciplin brukar anse ha betydelse (exempelvis de offentliga finansernas ställning,

ekonomisk tillväxt, banksystemets stabilitet) fungerar för att förklara den historiskt svaga kronkursen.

Foto: Magnus Hallgren

Detta reser frågan om varför Riksbanken alls ska anförtros självständighet, när man enligt egen och ledande ekonomiforskare saknar säkerställd kunskap om de uppgifter man har att lösa. Med den nuvarande konstruktionen har vi enbart fått politik bedriven av icke-valda personer.

Vad en riksbank gör har dessutom mycket stora fördelningspolitiska effekter. Räntehöjningar gör att ägarna till landets banker gör väldiga vinster utan att faktiskt ha presterat något som motiverar detta, samtidigt som många hushåll drabbas av kraftigt ökade kostnader. Att ge makten över centrala fördelningsfrågor till en institution som Riksbanken saknar därför såväl demokratisk som epistemisk legitimitet.

Principen om självständiga centralbanker, som introducerades på 1990-talet, har närmast haft ställning som en dogm bland ekonomer. På senare tid har emellertid analyser av [ekonomer verksamma vid framstående universitet](#) [kommit att ifrågasätta](#) både den empiriska grunden för och de positiva effekterna av självständiga centralbanker.

Det är hög tid att vi även i Sverige påbörjar denna diskussion.

[Läs fler artiklar från DN Debatt.](#)

Text

Bo Rothstein, seniorprofessor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet